

NOTE PRIVITOARE LA UNELE PERSONAJE ISTORICE SAU MITOLOGICE DIN ANTICHITATE RELUATE ÎN VERSIUNI MODERNE

Lucia WALD
Universitatea din București

Istoriile literare consemnează relativ numeroase prelucrări ale biografiei lor, destinate fie lecturii (romane), fie spectacolului (piese de teatru, scenarii de film), oglindind fiecare o interpretare proprie în raport cu epoca apariției lor și cu propria viziune a fiecărui autor.

Din bibliografia care ne-a fost accesibilă, am selectat câteva exemple care n s-au părut suficient de semnificative ca bază a unei posibile tipologii.

Astfel, în secolul al XVI-lea, dramaturgul francez Robert Garnier a publicat o lucrare referitoare la războiul troian (*La Troade*), precum și drama *Antigone*. În perioada secolelor XVI-XVII, William Shakespeare a compus dramele de inspirație istorică *Titus Andronicus*, *Iulius Caesar* și *Timon of Athens*. În secolul al XVII-lea, Jean Racine scrie *Andromaque*, *Britannicus*, *Iphigénie* și *Phèdre*, iar Johann Wolfgang Goethe, un secol mai târziu, lucrarea *Iphigenie auf Tauris*. În decursul secolului al XX-lea, Robert Graves publică romanele de mare succes, traduse și în limba română, *Eu*, *Claudius împărat* și *Claudius zeul*, Friedrich Dürrenmatt (scriitor elvețian de limbă germană) publică piesa *Romulus der Grosse*, Albert Camus – *Caligula*, iar dramaturgul american Eugene O’Neil drama *Mourning becomes Electra*, de mare succes în epocă.

În ceea ce privește cultura română, în sfere total diferite se cuvin amintite opera lui George Enescu *Oedip* (pe un libret de Edmond Fleg), drama *Iphigenia* a lui Mircea Eliade (în 1931) și, *last but not least*, romanul popular de largă circulație *Alexandria*, tradus din slavonă către anul 1600 odată cu primele tipărituri religioase și laice, cu titlul întreg *Viața și povestea și lucrurile marelui împărat Alexandru Macedon din cetatea lui Filip Craiul*.

Inventarul de nume la care ne-am oprit, departe de a fi exhaustiv, permite totuși schițarea unei tipologii minimale pe cel puțin două coordonate. Astfel, personajele masculine sunt aproape exclusiv conducători politici romani ale căror biografii au atras atenția istoricilor (în special Suetonius), în timp ce personajele feminine aparțin mitologiei grecești și s-au remarcat prin fapte sau atitudini ieșite din comun.

Privite sub aspect etic, cu luarea în considerare a datelor istorice sau legendare, se disting în contrast personaje negative, chiar malefice, cu acțiuni șocante chiar pentru epoca în care au trăit, precum *Caligula*, sau cu

încălcarea unor comandamente umane sau divine, precum *Medeea* – ucigașă a propriilor copii, ca pedeapsă a trădării soțului.

Lor li se contrapun personaje în rol de victimă, precum *Britannicus*, otrăvit de *Nero*, sau *Iphigenia*, destinată a răscumpăra ca jertfă o greșeală a părintelui său, *Agamemnon*.

Ce anume a determinat pe relativ numeroși autori de la Renaștere și până în vremea noastră să le repovestească *sui generis* viața a fost poate constatarea că, dincolo de datele sau situațiile specifice, se pot detecta în biografiile lor trăsături de caracter mai ales negative etern umane: la conducători politici – ambiție, dorință de putere, înlăturarea cu orice mijloace a unui rival, iar la personaje feminine – patimi oarbe, gelozie, cu încălcarea celor mai elementare sentimente umane. Și *Fedra*, pozând în victimă, provoacă moartea lui *Hippolit* (pe care apoi o regretă), asemenea personajului biblic al soției lui *Putifar* (VT, Geneza,3,9).

Iar dacă autorii moderni au rescris istorii sau mituri, constatăm că și sursa anticilor nu s-a construit pe un teren gol: tema geloziei dintre frații vitregi *Nero* și *Britannicus*, dar și înlăturarea lui *Remus* de către *Romulus* au corespondent în *Vechiul Testament* în uciderea lui *Abel* de către *Cain*, iar jertfirea *Iphigeniei* pentru respectarea unui legământ față de divinitate în vederea ducerii la bun sfârșit a unei acțiuni își are paralela în povestirea biblică din *Cartea Judecătorilor* (11,30) despre fiica lui *Iefta* sau în legenda *Anei* meșterului *Manole* – ființe sacrificate tocmai de către cei meniți să le apere.

Lucrările care rescriu biografia acestor personaje – politice sau mitologice – conturează portretul lor pe baza datelor oferite de istorici antici (în special Suetonius) și moderni, de surse literare (de exemplu Euripide, Seneca) sau de dicționare de mitologie, creionând ceea ce am putea numi „structura lor de suprafață”, portretul sau înfățișarea lor fizică.

Prezentarea directă sau deductibilă pe baza faptelor, a laturii lor psihice, a caracterului lor, a mobilurilor care le determină și le motivează acțiunile și faptele, altfel spus a „structurii lor de adâncime”, poartă amprenta epocii în care autorii moderni și-au compus lucrările precum și a cunoașterii și a influenței asupra lor a mijloacelor tot mai perfecționate de investigare a psihicului uman, a progreselor în sfera psihologiei comportamentale sau a datelor psihanalizei.

În același timp, aceste lucrări se înscriu în canonul speciei literare în care au fost transpuse și nu în mod obligatoriu în cel în care au fost compuse inițial sau în care și-ar fi putut afla locul.

Astfel, *Iulius Caesar* al lui Shakespeare nu este o tragedie în spirit antic, ci o dramă de tip elisabetan, comparabilă cu *Regele Lear* a aceluiși autor, drama unui părinte respins și alungat de propriii copii – cele două fiice mai mari. Iar *Iulius Caesar* a fost și el victimă a fiului adoptiv, *Brutus*, cel care îi aplică ultima lovitură de pumnal, durerea fizică fiind întrecută de cea sufletească, așa cum reiese din textul lui Suetonius

(Caesar LXXXII) : „Unii spun că Caesar, înainte de a muri, i-ar fi adresat aceste cuvinte lui Marcus Brutus : **Kai si teknon**⁶⁵⁰”.

De asemenea, în cazul dramelor lui Racine *Britannicus* și *Phèdre*, personajele, respectând firul acțiunii și deznodământul, se comportă și se exprimă precum actorii de la curtea lui Ludovic al XIV-lea.

Comparația dintre portretul creionat de către autorii moderni și cel notat în sursele antice corespunzătoare evidențiază grade sau trepte diferite de asemănare.

Două cazuri sunt semnificative sub acest aspect. Astfel, *Britannicus* – eroul dramei lui Racine – nu este atestat ca personaj în vreo sursă antică, ci menționat doar prin câteva trăsături în capitolul *Nero* din textul lui Suetonius ; el a fost reconstituit sau imaginat în totalitate de către dramaturgul francez.

La polul opus, se situează portretul eroinei mitologice *Ifigenia*, prezentat în surse antice în trei ipostaze.

Una dintre ele o găsim la poetul latin Lucretius, care o înfățișează în poemul său *De rerum natura* (I, 53-101) în tabloul înfricoșător al pregătirii sacrificiului ca victimă înspăimântată (*muta metu*), prăbușită (*summissa genibus*), tremurândă (*tremebunda*), viziune menită să motiveze strigătul de revoltă al poetului : „*Tantum religio potuit suadere malorum*” (v.101).

Este de înțeles de ce niciun autor modern nu a preluat această ipostază. O paralelă menționând obligația sacrificării unei ființe dragi în vederea reușitei unei acțiuni găsim în povestirea biblică despre fiica lui Iefta (VT, *Cartea Judecătorilor*, 11,30) sau în legenda despre Ana, soția meșterului Manole.

O altă ipostază este cea în care Ifigenia își acceptă destinul de a fi jertfită pentru a potoli mânia zeiței Artemis, convinsă fiind că în acest mod va avea parte de o glorie nemuritoare. Aceasta este versiunea adoptată de Mircea Eliade în tragedia *Iphigenia*.

În cea de a treia ipostază, Ifigenia este salvată în ultimul moment. Artemis sacrifică în locul ei un animal, iar ea devine preoteasă în templul zeiței din Taurida. Este versiunea adoptată de Euripide în tragedia *Ifigenia în Aulida*, iar dintre autorii moderni de Johann Wolfgang Goethe.

Dintre celelalte două eroine mitologice *Medeea* este înfățișată la greci de Euripide și la romani de Seneca, iar *Fedra* la antici de Euripide și de Racine la moderni.

Literatura română are puține lucrări consacrate personajelor antice de origine istorică sau mitologică. Din prima categorie fac parte *Alexandru Macedon*, erou al basmului popular *Alexandria*, și împăratul *Traian* – cel cântat în colinde sub apelativul *bădița Traian*.

⁶⁵⁰ Textul (în limba greacă) este citat de regulă în traducere latină, în forma *Quoque tu, fili mi, Brute*.

Dintre eroinele al căror portret trimite la personaje antice se cuvine citată Ana lui Manole, această Ifigenie autohtonă, eroină de baladă, căreia Lucian Blaga îi dedică, în 1927, piesa *Meșterul Manole*.

Cunoscute prin mărturiile istorice sau prin imaginarul mitologiei, dincolo de modificările cerute sau impuse de autorii lor moderni, personajele antice continuă să impresioneze și pe cititorii sau spectatorii din vremea noastră.

Ne putem totuși întreba câți dintre ei vor fi perceput ironia sau chiar antifraza ce se ascunde în titlul romanului *Medeea și copiii ei* al scriitoarei ruse Ludmila Ulițkaia, a cărei protagonistă purtând acest nume este o femeie care, neavând copii, își dedică viața îngrijindu-se de copiii altora, ca și cum acești copii ar fi fost propriii ei copii?